

С.А. ШӨМШЕКОВА

2009-ШЫ ЖЫЛ – ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АСТРОНОМИЯ ЖЫЛЫ!

Халықаралық Астрономиялық Одағының (ХАО) және ЮНЕСКО-ның үсіниси бойынша 2007 жылдың 19 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) 62-ші Bas Ассамблеясы 2009-шы жыл – Халықаралық астрономия жылы (ХАЖ) болады деп шешті. Астрономия ғылымында телескопты қолдануына 400-жыл толуына байланысты Галилео Галилейдің отаны Италияда, бұл құрметті мерекені атап өтіліү керектігі туралы шешім қабылданды.

2009 жылында аса маңызды мерей тойы атап өтіледі: Галилей 1609 жылында алғаш рет аспан әлемінде ойлап тапқан телескопты бағыттаған, осымен 400 жыл аралығындағы керемет астрономиялық ашылуарымен телескоптық астрономия басталды. Бұл оқиға ғылыми жаңғыруға әкеліп, біздін көзқарасымызды байыта түсті. Қазіргі кезде телескоптар барлық электрмагниттік спектрінің ауқымында 24 сағат бойы Әлемді Жерде де, ғарышта да үздіксіз бақылауда.

2009-шы жылында итальяндық физик, механик және астроном, жаратылышты тану ғылымының негізін салушының бірі, Галилео Галилейдің туғанына 445 жыл болады. 1609 жылында голландық оптиктердің көрінерлік дүрбісін жасағандарын естіп Галилей өз бетінше жазық - дөңес объективті және жазық - ойыс окулярлы, үш еселі үлгайтылатын телескопты жасады, сол сол уақыттан бастап телескоп көмегімен аспан әлемін бақылау басталды. Біраз уақыттан ол 8-еселі және 30-еселі үлгаятын телескоп жасап шығарды. Соңғы рет жасаған оның телескобы (дүрбінің ұзындығы 1245мм, объективтің диаметрі 53,5мм) Флоренцияда сакталуда.

Галилей 1609 жылында Айдағы қара дақтарды (теніздер деп аталағын), тауларды және таулы тізбектерді ашты. 1610 жылды қантар айының басында Юпитер планетасының 4 серігін (Ио, Европа, Калисто, Ганимед) ашты және аспандағы бұлдыңғыр жолақ Құс жолы сансыз көп жұлдыздардан құралғандығын көрсетті. Осы жылдың қазан айында Айдың фазаларын, жылдың соңында Құннің бетіндегі дақтарды ашты. Ол дақтардың орын ауыстыруды Құннің өз өсінен айналатындығына дәлел болады деп санады. Галилей денелердің еркін түсүі, көлбеу жазықтық бойынша түсүі, көкжиекке бұрышпен лақтырылған дененің қозғалысы зандағын, маятниктің изохронды тербелістерін белгіледі. Танымал физик Ж.Л. Лагранж Галилей туралы былай деп жазды: «Юпитердің серіктерін, Венераның фазаларын, Құн дақтарын және тағы да басқа ашылуар тек қана телескоптың бар болуы және адамның енбеккор болуын қажет етсе, ал табиғаттың

күнделікті өтіп жатқан адам баласына белгісіз құбылыстардың түсінігі әрқашан көзге түспей философтардың ізден табуынан қалған табиғат зандарының ашылуына төтенше кеменгер керек екен.»

Галилей Қайта өркендеу дәуірінің ұлы ойшылдарының бірі болған.

Сонымен қатар 2009 жылында әлемдегі көсіби астрономдардың ең үлкен үйіміна, яғни Халықаралық астрономиялық одактың құрылғанына 90 жыл (1919 ж.) болады. Халықаралық астрономиялық одак бүкіл Әлемнің 10 000-ға жуық белгілі астрономдарынан құрылған үйім (олардың ішінде Қазақстаннан – ҚР ҰҒА академигі Омаров Т.Б., физ-мат. ғылымдарының докторлары, профессорлар Обашев С.О., Харитонов А.В., Тейфель В.Г., Вильковиский Э.Я., Кожанов Т.С. бар.)

Біріккен Ұлттар Ұйымы Білім, ғылым және мәдениет мәселелер бойынша БҰҰ-мы (ЮНЕСКО) Халықаралық астрономия жылы -2009 үшін басты мекеме ретінде тағайындалды. Халықаралық астрономиялық одак негізгі жоспарланған Халықаралық астрономия жылы -2009-ға арналған мерекелік іс-шараларды жүзеге асыратын басты мекеме ретінде рөл атқарады. Қазіргі күнге дейін Халықаралық астрономия жылы -2009-ға қатысу үшін 93 мемлекет және 14 үйім тіркелді.

Астрономия ғылымы мындаған жылдар бойы созылған интеллектуалды дамуы, барлық шекаралардан өтетін (географиялық, нәсілдік және мәдениеттік) және БҰҰ Уставының принциптеріне сәйкес келуі қажет. Астрономия ғылым ретінде халықаралық терең қарым-қатынасты талап етеді.

Халықаралық астрономия жылы - 2009 өткізуін мақсаты - барлық елдердің арасындағы Әлемнің пайда болуы және дамуын зерттеудегі көптеген сұраптарды шешу үшін, адамзатты және жастардың арасында астрономияға және ғылымға деген қызығушылықтарын арттырып, болашаққа ынталандырады деген үмітпен өткізілмек.

Бұл үйімның мақсаты астрономия ғылымын сактап және оны халықаралық қарым-қатынастары арқылы ары қарай дамыту. ХАЖ-2009 арналған мерекелік іс-шараны өткізу өр бір мемлекетте, жоғарғы оку орындарында, мектептерде, әуесқой астрономдардың арасында және ең бастысы қоғамда көнінен астрономия ғылымын жаңғырту, сонымен қатар халықаралық қатынасты ғылыми тұрғыда нығайта түсү.

*Астрофизический институт
им. В.Г. Фесенкова МОН РК,
г. Алматы*

Поступила 6.05.08 г.